

Христос – смисао и пуноћа времена*

Епископ Атанасије (Јевтић)

Време је велика тајна. Време је створено заједно са светом. Стварање света је покрет божанске, стваралачке, творачке воље и енергије. То је и почетак времена. Ајнштајн је открио да је време само четврта димензија наше стварности и простора, материјалнога и космичкога, а и Св. Василије је то давно пре њега рекао.

У Богу нема времена, тј. Он је ванвремен, Он је вечан. Али, појам *вечност* није довољно јасан, па ћемо покушати после да га објаснимо.

Бог није почео и неће престати. Све што је створено, према томе и човек, почело је, и самом логиком ствари, треба да се заврши. Све што има свој почетак, има и крај. Тако је по природи створеног света. Наш свет је, по до данас највероватнијој теорији (иако је питање колико су научници успели досегнути експериментима, испитивањима, прибирањима елемената, онда и закључцима – а у науци треба разликовати оно што је експериментално закључено, од оне теорије која се после на основу тога ствара) настао од тзв. *Великог праска*. Big bang кажу Американци за то, а дивни пријатељ наш, хришћанин, мада Јеврејин пореклом, Јосиф Енрико, београдски композитор, рекао је: „Само су груби Американци могли тако диван догађај да назову Big Bang – велики прасак, који се музички може назвати *прапевање*“. Запевао је, пропевао је свет стваралачким актом Божијим, и почео да постоји, почео да се креће и почео да у времену тече.

Блаженопочивши отац Јустин у једној беседи, изговореној на Св. Василија, коју смо слушали данас у Новом Саду, каже да је Господ са стварањем света и времена пустио све ствари творевине да теку низ реку времена. Додао је још и то, да се присетимо Св. Василија, да је за нас хришћане Господ на почетак Нове Године поставио Св. Василија, као нека врата, као неки извор, као неки улаз у време, у ово лето које наступа, у Годину Нову.

То је тачно, и то је велика симболика, али симболика у хришћанском, библијском, црквеном значењу, које је другачије него што је у грчкој философији. Ја бих замолио да овде и на то обратимо пажњу, и ако будемо имали времена да објаснимо. Сви појмови које Св. Василије и велики Свети Оци, а пре њих Апостоли и пророци, употребљавају, иако су из нашег људског језика, немају увек исто значење. Обично они имају други садржај. Ја ћу вам рећи само један, да бисте могли да схватите. Стварање света код Платона, стварање било чега је, у ствари, неко прављење од нечега што предпостоји, што постоји пре стварања. Зато се код Платона Бог и не зове Творац (=ποιητής) (када ми српски изговоримо ту грчку реч, кажемо *поета*; поета је појам најближи значеу ствараоца из ничега), него се зове демијург (=δημιουργός). Демијург је онај који јавно нешто ради, прави, али углавном од материје, од материјала који му се да (правимо кућу од малтера, цигле, дрвећа, камена итд). Према томе, појам стварања је у хришћанству већ другачији.

Појам личности. Личност је појам психолошки, социјални, друштвени, философски. У хришћанству је употребљена реч *персона* или *ипостас*. Индивидуа која је у западној философији већ није то, али о томе ћемо неки

* Предавање владике Атанасија, одржано у Крушевачком Народном Позоришту, на Нову годину 2006, у организацији Православне Омладине Крушевца; објављено у “Видослову“ бр. 38, Васкрс 2006.

други пут. Личност је овде далеко више. Као прво, личности се не може сместити у појмове. Човек није једначина изведена из елемената: физичких, психофизичких, биолошких, и ако хоћете психолошких, него је личност претпоставка свега тога. Није ни производ друштва, али не може да постоји опет независно, јер је човек створен као биће за заједницу, за друштво, за дружевност, још боље, него за друштвеност, и према томе укључује и тај елеменат, али се не своди на њега.

Појам слободе. Слобода је, мање-више, схваћена као *слобода од нечега*, и данас сматрају да је слобода еманципација, само се не можете еманциповати од америчког система вредности и америчког интереса. То не подразумева слободу. Слобода подразумева да се уклопите у њихову машинерију, у њихове зупчанике, у њихова мерила, у њихова људска права, у њихове концепције. Хандиктон Самјуел је рекао да западна цивилизација не може да уклопи у себе православље и ислам (не знам откуда нас је сврстао заједно, али и они су посебна цивилизација). И Солжењицин је говорио: да је та фамозна „толерантна“ западна цивилизација изразито нетрпељива. Она не може да смести неког другог који није као она. Према томе, то није слобода.

Слобода у хришћанству није слобода *од*, него она има свој садржај, који се не исцрпљује тим *од*: *одвајањем*, *одбраном*, *еманципацијом*, *ослобађањем од нечега*, као да си заробљен, него слобода има један позитиван садржај: садржај живота, садржај љубави, садржај добра, али то нису окови, него су токови бића које је слободно.

Још један појам да наведем, појам идентитета. Психологија идентитета тврди да будеш *ти – ти*. Да се ни са ким не поистовећујеш. То је тврдио онај амерички психолог Маслов (вероватно руског порекла): *немој да будеш ни твој отац, ни неки супер его, него буди оно што си ти*. Дакле, идентификуј се са собом. Или, како би то у реклами рекли: „*Be You, Be Cooper*“, када рекламирају цигарете.

Бедно је то *You*, и бедно је то *Cooper*, ако је идентитет наш да будеш ти – ти. То је велики руски филозоф и теолог, који је завршио у Стаљиновим робијашницама, Павле Флоренски, рекао: „*То је А једнако А, што значи – једнако смрт*“.

Идентитет није у томе. Љубав која би се идентификовала са собом, била би тешки егоизам и нарцизам и, према томе – смрт. У грчкој митологији, из које је Платон извео своју философију (а сва је философија мање-више из митологије потекла, само што је код филозофа она рационализована, али тиме и ограничена и сведена), још постоје ширине, неке дубине, нешто што је ипак неухватљиво. Не мора да значи да је истинито, али макар се није завршило у неком затвореном систему.

Дакле, по грчкој митологији, бог Кронос (хронос је име за време), рађа Титане. Његова жена је Геа, то је Земља, која нам је најприступачнија стварност, али углавном он рађа. Међутим, уплашен да ти Титани, богови, синови његови, не освоје му царство, не освоје њега, не заробе га, не униште га, он их гута. То је свејадица време (=πανφαγος χρόνος), време које све гута. Геа је успела да склони негде Зевса, да га сакрије, па је онда Зевс надвладао Кроноса. Кронос, рецимо, никоме није хтео да да, да се идентификује са њим, него је хтео само са самим собом, и затим их је гутао.

Нажалост, исто то је и у врхунцу грчке философије, у неоплатонизму код Платина: оно првобитно једно, које је Платон звао *добро* (=το καλόν αγαθόν, тј. Бог), код Платина то *једно* жели, чезне, има чак и љубав, али више еротску,

да све поново врати у себе. И душа која се отуда извија као нека кап, или као нека честица, и она тежи да се врати њему, и да се све поново слије. Дакле, да се створи тај потпуни идентитет који гута друге.

Хришћански појам идентитета није тај. Кад ап. Павле каже: *Не живим ја, него живи у мени Христос*¹, Маслов би рекао у психологији – значи он неће да буде он, хоће да буде неки супер его, кога је он назвао Христос, или неки отац, или неко други. Не! Ко је читао апостола Павла видео је да је Павле, у ствари, и те како личан, и те како посебан, оригиналан, а тврди: *Не живим ја, него живи у мени Христос*. Да не идем даље. Вратићемо се на ту тему како је Христос наш пуни идентитет.

Појам времена, или стварност времена је велика тајна. Али за нас је осветљена благодарећи откривењу живог Бога, а не нашим људским, религиозним слутњама, или философским закључивањима, или теолошким спекулацијама. Једноставно, Бог се открио и показао, не само стварањем света, него, још више, кроз пророке где се постепено откривао. Значи да имамо неку процену, неку оцену, неки позитивни однос према времену, тиме што се и Бог постепено, током времена, откривао преко пророка, а онда се у пуноћи открио преко Сина Свог. То је почетак посланице Јеврејима. На много начина, много пута, много времена се Бог постепено откривао, а онда се у Сину своме открио у пуноћи².

Шта је открио у пуноћи?

Сав је проблем, господо, у личности Христовој, свега што постоји, свега створеног, свега света, свега смисла постојећег, за нас хришћане и за хришћанску цивилизацију, која броји данас 2006. годину од рођења Христовог. Они неће да кажу, прво Јевреји, да се године броје од Рођења Христовог, него од нове ере. Ја се сећам како су нам то исто комунисти говорили. Која је то нова ера? Шта то значи нова ера? Одакле да почне нова ера? То је, у ствари, да се не помиње име Христово. Као што сте, на жалост, приметили да се, у овом нашем свету, што идемо даље – 21. век већ увелико тече – све мање помиње Бог. У уставу Европе се не помиње. У Америци се Божић више неће звати *Christmas*, него ће се звати *празник породице*, или не знам како већ. Само да се не чује нигде име Христово, да се не чује име Бога.

За нас је Христос кључна и централна личност. Зато толики напади. Луче, прекјуче, када је била прослава Београдске градске библиотеке, најчитанија књига им је *Давинчијев код* – једна ујдурма, једна смишљено написана књига против Христа: како је он наводно открио да је *Да Винчи* имао неки кодекс и не знам шта друго. Таквих кодекса, односно, таквих пашквила, без обзира што је литерарно написана, има одавно. У другом веку је један написао о Перегрину, о неком као циркусанту, који је ишао и правио чуда да исмева Христа. У трећем веку је философ Целс исто тако писао једну пародију на Христа, па је Ориген одговарао итд., после Порфирије и низ других, који само гледају да изругују Име Свето Христово, ту стварност која постоји.

Бог је у Христу открио, шта? Да је Он створио свет, створио време, створио векове и све што је у вековима, тим, да кажемо, циклусима, тим токовима времена. Еон на грчком значи један заокружени круг временски, који може да значи век, не овај век од 100 година (мада може и њега да значи), већ један циклус. Еон је мање-више идентичан са светом. Један свет постоји, пошто

¹ Гал. 2, 20.

² Види: Јев. 1, 1.

у грчкој митологији, и после у Платоновој философији, па и у многим хришћанским сектама, постоји циклично понављање светова. Нажалост, велики Ориген је у 3. веку пао у то искушење, јер је остао на позицијама грчке философије. Био је велики ум, али се ту заробио и уплео као пиле у кучине. Иначе је био честит човек, али је учио да је време циклично понављање. Сва индијска традиција, источњачка, је у том циклусу и, нажалост, јако је песимистичка. Како је Буда то изразио, да је, у ствари, зло живети, и да треба бежати од сваке жеље за животом, да би избегао те циклусе, карме, поновно враћање свега и испаштање свега, и да се треба ослобађати жеље за животом, јер она доноси свако зло.

И Фројд је у томе завршио, опет независно од будизма, да вероватно није ни знао. Кад сам читао Фројда, који говори да је основна жеља либида – оног покретача (он сматра да је то сексуални нагон) или неке друге силе у човеку која покреће све – да она у суштини, жели, на крају крајева, небиће, тад сам видео да је то један велики лажов, који је из себе извлачио слику света и даље тврдио. Као кад би деци говорио да је љубав зло: „Немојте се бавити љубављу“, да је игра зло, да је слобода зло, да је учење, да је једење зло, итд. То су људи који су изгубили право да говоре у име човека, у име људског бића, у име живота, у име љубави.

Но добро. Бог није створио време за неке циклусе, за неко циклично понављање, него за један ток, геометријски представљен као полуправа. Она има полазну тачку, а иде бескрајно. Е сад, да ли је то развијање и самим тим еволутивно, динамичко, развојно поимање, схватање и доживљавање времена? Да то није неко прављење лествице над безданом? Правите, продужујете, продужујете, и, у суштини, не долазите до друге обале бездана. Где си био – нигде, шта си радио – ништа.

Наша цивилизација има ту тенденцију да стално говори о прогресу, и то је добро, то је здраво. У интенцији, у старту је то добро, али шта даље? Да ли је циљ прогрес?

Говорили су, потом, као што знате, рецимо Бергсон: елан, витални животни елан је тај који покреће све, и да постоји једна животна сила. У наше време комунизма, тј. у моје време – а у садашње време је исто, само се не зове више комунизам – постоји једно безбожно схватање да је важно тако неко трајање, живљење. Чуо сам да Американци сада дозвољавају да се свака врста хране, модификоване или клониране, може продавати слободно јер је грдна зарада у питању. На скретање пажње од стране лекара да то може бити пораз за њихову децу, рекли су: „Није важно, ми ћемо то проживети, ми ћемо то уживати, а даље шта ће бити, нека гледају они“. Исто то је и у марксизму. Потребна је експлоатација природе и производња, репродукција, а где ће бити крај томе, нико не зна. На крају, потрошиће се и тај репроматеријал који стално репродукује и последња реч биће смрт.

Хераклит је говорио: *Све тече*, јер заиста све тече, али да ли је у томе течењу све? Хришћанско схватање времена није тако. Јесте време течно, текуће, али да ли је у томе смисао времена? Да ли је у томе пуноћа времена? Јер Свето Писмо говори у посланици Галатима, која се чита на Божић: *Када дође пуноћа времена (το πλήρωμα του χρόνου), посла Бог Сина Свог*³.

У чему је та пуноћа времена? Да ли време може само себе да испуни собом? Да ли прогрес може сам себе да испуни, да осмисли? То је опет,

³ Гал. 4, 4.

понављам, она једна полуправа, која би ишла и питање је где би се завршила. Или би се опет вратила, што је логично да се она враћа у један циклус, и зато је цикличко поимање времена било неизбежно за људску природну мисао, философску, свеједно колико продуховљену и у какве сфере уздигнуту, али остајућу у кругу тварнога.

Људски ум је тварна категорија. Категорије људског ума су створене. Нису 10 категорија Аристотелових ван простора и времена. Кант је рекао да све постоји у простору и времену, и све подлеже тим основним категоријама које Аристотел нема у својих 10 категорија. Оне не изводе никуда. Тако ни прогрес, ни ток времена, не води никуда. Посебно за нас људе као жива, словесна бића (боље рећи словесна, него разумна; словесност је шира), али, добро, и као разумна бића, мада човек није само разумно биће. Ја сам помињао, можда и овде, да је у наше време било истицано *homo sapiens* – мислећи, разумни човек, то је све. Међутим имамо и *homo religiosus* – Мирча Елијаде, православни Румун у Америци, историчар религија, који врло лепо показује да је човек религиозно биће; *homo faber* – радно биће. У новије време истичу оно у чему су деца ненадмашна, *homo ludens*, играјуће се биће, које воли да се игра. Не да се поиграва, него да се игра.

Код детета, на пример, нема логике. Ако се дете не игра, нешто није у реду. И немојте тражити логику. И немојте му давати само оне машинице и апаратиће, и оне играчке на навијање. То оно брзо изгустира. Пустите му да прави блато, пустите га у песак, пустите му да цепа оне крпе. Дете је стваралац.

Тако је у фудбалу, који је нажалост постао индустрија, сад се са клупе диригује игра. То у моје време није било тако (када је Рајко Митић био капитен – извините ја сам објективан навијач Црвене Звезде – капитени су одлучивали о стилу игре, али, опет тога није било толико. Када је Звезда играла завршетак у Европи, с ким је оно било, па су се мучили и онај Југовић, не великог талента али велики радник, једноставно је докопао човек лопту, ја сам гледао утакмицу, и кренуо у шеснаест и ушао и направио прекршај, и онда је пао трећи гол. Велика је радилица, не велики таленат, али велика радилица. Човек је решио нешто и иде за тим итд). Дакле, стваралаштво није враћање на почетак, није циклус. Јесте прогресивно напредовање, али оно само у себи нема циљ. И овде је наш хришћански идентитет, хришћанска вера наша. Нема историја, као, рецимо, неки ток времена сврху. Писао сам о томе и објављено је, на срећу, шта је хришћанско схватање историје. Али, да се не задржавамо, идемо на Христа.

Нема историја у себи циљ, а бесциљно кретање је, за оне који на време схвате, разочарење. И, онда, шта ми људи радимо? Међутим, у човеку постоји стварно једна жеља, једна воља за живот, и то је основно и код лекара у лечењу човека. Не побеђују толико лекови, они помажу, колико побеђује воља за животом, која даје човеку снаге. Откуд њему та воља за живот, откуд му жеља за новим? Или зашто Нова Година? Наравно, често је то врло површно: „Само да променим, досадно је ово што живимо“. То је већ Соломон говорио у Књизи Проповедниковој: „Што је било биће... све долази на почетак... вода се диже из мора у ваздух, враћа се доле, и све кружи“, и где си био – нигде, шта си радио – ништа, и: „Нема ничега новог под Сунцем“⁴. То је та бесмисленост цикличног кретања, које не може само себе да испуни смислом. Минхаузен не може, вукући се за косу, сам себе да извуче из блата у које је упао.

Нема твар, каже свети Максим, ту снагу да себе дигне у над-твар, да природа пређе у надприроду, она нема ту снагу у себи. То је њена стварност. Природа је створена. Али, није створена да остане у томе. Створена је да буде уздигнута у надствореност, у Божију вечност.

⁴ Проп. 1, 9.

Оставимо за моменат реч вечност, јер она не мора да значи нешто добро. Може вечно да буде бесмислено, може да буде ужасно, што каже дубок човек Достојевски: „А шта ако је горе нека соба пуна паучине?“ Ужас!

Према томе, ни вечност, бесмислена вечност, или онај неки круг који би се вртео, без икаквог смисла, ништа не значе. Сама реч вечност још није нека гаранција смисла, осмишљења времена. Претакање времена у вечност још не значи осмишљење времена, него је Бог као смисао поставио Свога Сина, вечнога, кога по библијском изразу, сликовито, држи у наручју, *Јединородни Син који је у наручју Очево*⁵. Он је, значи, вечно код Оца, Он је са Оцем и наравно, Дух Свети, али је реч о Њему, пошто је на Њега, тако да кажем, наложено, договорено, да Он преузме иницијативу, како дивно каже владица Николај у *Касијани*: „Стварање света је епопеја над епопејама, Син Божији је преузео иницијативу за стварање света, али и одговорност за свет, зато је после дошао да спасава свет“.

Наш филозоф Брана Петронијевић, велики идеалиста двадесетих година, говорио је: „Не могу да прихватим Бога хришћанског, који је створио свет, па му није успело, па је после дошао да га поправља. То не одговара мојој концепцији Бога“. Шта да му радимо?

Ксенија Анастасијевић, умна српкиња, писала је и критиковала, између осталог, и те и друге његове идеје. Брана се наљутио и рекао: „Па не може једна Ксенија, да победи мене генија“. Брана Петронијевић је остао у неком немачком идеализму, који је апстрактан, који је можда логичан, али логика није гаранција истине. Као Хришћани и као људи уопште, треба да схватимо то, да логика није гаранција истине.

Навешћу вам један драстичан пример. У Лици су, 1941. усташе ухватиле једну мајку са два сина од, отприлике, петнаест-шеснаест година, и рекли су јој: „Једног сина ћемо ти убити, једног ћемо ти пустити, а ти ћеш рећи којег“. Мајка би логички морала да размишља: „Овај ми је млађи, овај ми је старији, овај ми је способнији, овај ми је здравији, са овим ћу боље проћи...“ Логички би мајка могла да буде убица оног другог сина. Мајка је само бризнула у плач, јер би логика једног њеног сина послала у смрт.

Има други случај, који се завршио изузетно хришћански. Људи су бацани у јаму, и између свих и два брата. Како је у јами, доле на неколико метара, било неко грмље, растиње и неко дрво, они се закаче, један за то дрво, а други за њега, док су остали пропали доле. Сад, они се држе, дрво почиње да попушта, чупа се, јер ту нема много земље, и говоре: „Дај, бато, пусти и иди ти, или пусти мене да идем“, јер би се дрво ишчупало и оба би пала. Једва се договоре, старији пусти и падне доле. Млађи је после некако изишао. Било је неколико метара до врха, и преживео је, па је после он то причао.

То није знак, да смо против логике, него је то са ону страну логике, пре логике. Језик је, рецимо, један принцип, који није изразито логички, него је предлогички, али тиме није нелогичан. И поред тога, седе господа по кабинетима да нам прописују како се говори, па један прописује и намеће, нажалост, да је говорено Христ. Сад су почели као снобови сви да говоре Христ, као да нисмо знали како нам се Бог зове, кад смо Га примали.

Нека госпођа ми скоро то објашњава логички. „Остави, госпођо, логичко објашњење“, кажем јој. Она вели: „Пише у речнику тако“. Не пише у речнику, знам тај речник Чешке академије, и то су само претпоставке. Немате,

⁵ Јн. 1, 18.

пре свега, доказе, а друго не иде језик увек логиком, него иде оном предлогичком логиком. Ево један пример са мог фудбалског терена: улеће Бразилијанац у пуном трку у шеснаест, и не обазире се, враћа лопту петом, тачно тамо где се онај други налази, и овај даје гол. То није логика. Он није имао времена да мисли. То је нека интуиција, то је нека поезија... итд.

То све не значи да смо против логике, против тока времена, против прогреса, него само да га друкчије схватамо, притом, да будемо искрени, може се схватити да је то нека врста алибија, избегавања, и неки често мисле да је то бекство у ирационално. Тако је говорио један од филозофа, покојни Животић, који је, мислим, долазио овде код вас. Како га је једно дете испресекало у Гимназији на Зеленом Венцу. Рекло му је: „Господине, Ви сте филозоф, али то о чему говорите је за мене много једноставније, и није тако како Ви говорите“. Но добро. Нека Бог буде милостив и њему и нама.

Ми не бежимо у ирационално. Зашто? Зато што је живот, пре свега, надрационалан. Достојевски је говорио, ако се сећате, да је разум двадесети део човека. Можда проценат није сасвим тачан, али је хтео да каже – немојте сводити човека на разум.

Грчки језик и словенски језик, који се развио у умности, у словесности на грчком, има оно што запад нема. Имате *разум*, имате *ум*. Западни језици немају реч ум, не знам, можда немачки. Имају *дух*, а то је, опет, нешто друго или треће. Разум је плићи од ума. Пре свега, реч *раз* – *ум*, видите да је нешто као *-лог* и *раз* – *лог*. *Лог* је нешто што се ложи, положи. Ми немамо ту реч. Можда има: *лога*, место где зец лежи. Одатле и *разлог* нечега.

Дакле, треба се очистити, добро промислити. То је сад задатак и теологије, али и промишљања наше вере. Она није вера неразумна, вера антиразумна, али се не своди, не исцрпљује разумом. Било би понижење да ми Бога подређујемо Аристотеловим категоријама. Не зато што се Он боји, или се ми бојимо за своју веру, него, једноставно, зато што Он не стаје у то.

Зато је парадоксално оно што је Свети Палама – велики теолог, који је стигао Светог Василија из 4. века, а Палама је живео у 14. веку – могао да каже, да за Бога подједнако не важи: *Он постоји* и *Он не постоји*, јер су то категорије постојећег света. Бог нити постоји као што свет постоји, нити не постоји као што, контра постојећем свету, имамо непостојање. За Бога ни једно не важи, јер би онда Он био половичан. Она друга, Њему супротна страна, била би половина од Њега. Бог није ни *постојећи*, ни *не постојећи*. Он је надпостојећи, али то опет са ограничењима говоримо. *Онострани*, кажемо. Јевреји су ту у Библији употребили реч *Свети*. Свети (=кадош, кодаш, на јеврејском), не значи у првом смислу, да је Он по неком квалитету *свет* (ми не знамо тај квалитет), него да Он није као што је све остало, издвојен је од осталог. „Ово је свето Господу“⁶, посветили су Господу, издвојили га од другог.

Бог је стварајући свет наложио на Сина Свога остварење, договорио се на вечном савету Свете Тројице када је одлучено стварање света. Оно је замишљено, и мисао Божија се онда остваривала. Ориген је мислио да је Бог морао обавезно да буде Творац. На то су му Свети Оци (Атанасије, Василије) одговорили, између осталог, да Бог није морао да ствара свет, и да би Он био Творац и без стварања света, јер ако би *морао* да ствара, онда Он није слободан Творац, јер Му је свет наметнут. Нема никакве принуде за Бога. А сва Грчка философија се своди на познату грчку изреку: „Нужди се и богови

⁶ Види: 3Мој. 27, 32.

покоравају“ (=ἡ Ἀνάγκη καὶ θεοὶ πείθονται), нужда влада. То је она εὐκαιρίενη (=судбина), *εὐανάγκη* (=нужда), то је Будина нирвана, или карма, или, ако хоћете, данашње појмове, или претпоставке да би можда наш свемир, ако се сабије, изгорео, или ако се потпуно разреди, замрзао се.

По најновијим сазнањима, каже један велики грчки физичар, млад је а постао је академик, да се открива непозната материја које има бар 75% у свету. Само је слутимо, али не можемо до ње да дођемо, и она нам, отприлике, сведочи да се свет нагло шири. Да се првобитно десио прасак тј. од нечега је почело, и да се свет даље шири, а то што је непознато, можда ће сутра открити.

Но свеједно, Библија не калкулише тиме, једноставно говори – Бог је створио свет. И створивши га, Син Божији, је био αὐτοοὐρύος, тј. самоделатељ, онај који је то реализовао. Дух Свети је усавршавао као завршном кичицом, а Отац је све иницирао, благосиљао.

Тако се библијским језиком описује учешће свих лица Свете Тројице у стварању света. Али, Син је носилац тога, као што се у Јеванђељима описује свадба царевог сина. Спрема цар свадбу сину, доводи му невесту. Цар је Бог Отац, Његов Син је Христос, невеста је Црква, а сва творевина уграђена је у Цркву, на челу са људским родом, са човеком, а девер, који доводи невесту и припрема је, то је Дух Свети. То су библијске слике које показују једну заједницу и говоре нам како ће Царство Небеско бити као једна вечера. Библија говори сликовито, јер хоће намерно да остави слободу, да не дефинише све. И догмати који су прецизирали поједине истине, само су их заштитили од погрешних тумачења.

Тај несрећни писац *Давинчијевог кода* тврди да је Црква тек на Првом Васељенском Сабору (325), у Никеји, одредила своју веру. Партија заседала, имала конвенцију, и одлучила: од сада ово важи! Тако, нажалост, пише и овај Вукомановић, Херцеговац, који пориче да је Херцеговац, професор на Филозофском факултету (његов стриц, прота, је скоро умро у Београду, а он се, господин, није родио у Херцеговини, него у Дубровнику, мада је и Дубровник Херцеговина), да је Први Васељенски Сабор одлучио каква је вера. То су биле теорије марксиста, Кауцкога и других. Први Васељенски Сабор је само бранио веру од Арија, који је порицао да је Син Божији – Син Божији. Да није било тога, не би ни било Првог Сабора, јер сабор се не сазива, као што га Ватикан сазива. Папа сад сазове сабор да решава питања, донесе одлуке, а после деценију – две, потребно је то мењати.

Ми немамо ту такву, опростите на изразу, хистерију, да обавезно све одредимо. „Шта каже Црква?“ – питају често. Откуд ја знам шта каже Црква! Зашто тражите да ми све дефинишемо? Кажу: „Црква треба да заузме став.“ Која Црква? Или, Атанасије не треба да игра фудбал! То је став Цркве, а мој је да треба да игра фудбал. Немојмо да сужавамо ствари и да Православној Цркви приписујемо оно што јој није својствено. То што говорим не говорим напамет.

Сретне ме човек на улици у Београду, у Кнез-Михајловој и пита: „Је ли, оче, кад се фарбају јаја? Шта каже Црква?“ „Откуд ја знам! Питај своју бабу!“ Он је навикао да Црква њему каже шта да ради. Господине, види мало, живи, заинтересуј се, ако хоћеш, па ћеш видети: неко фарба на Велики Четвртак, неко на Велики Петак, како ко.

Та навика да све дефинишемо. Ми живимо веру. Постепена артикулација је боља, него дефиниција вере. Свело се дванаест основних чланова Символа вере, да би људи који се крштавају лакше дознали елементе вере. Одувек је било тако, само што је некад било пет чланова, али се после

развијало. Некад је било више. Сада када епископ исповеда веру има много више чланова од дванаест. Једноставно се ти чланови појасне. Сад неки православци Французи, прелазе у Српску Цркву. Доста су лутали мученици, па да не би тога више било, дали смо им један протокол да потпишу. Саставили смо једно мало проширено исповедање, узели од Св. Паламе, из Символа вере и тако даље.

Али то није исто као кад хоће да дефинишу, рецимо, српски народ. Ја нисам поклоник народа. Има у народу много што шта. Не можете га дефинисати. Као што не можете ни јеврејски народ дефинисати.

Фарисејска дефиниција је, нажалост, надвладала у Израиљу, и то кад је јерусалимски Храм разрушен и Јерусалим разорен. Окупили су се, око стоте године, у Јамнији, тамо негде изнад Газе, према Средоземном мору, и донели дефиницију, која је рабинистички јудаизам. Тај јудаизам је осакатио Свето Писмо, прво избацио Христа, али и пророке, и свео се на строги закон, на масу, и тако је настао Талмуд (Ја имам 16 томова до сад, биће још, преко 20 огромних томова. И то имају два Талмуда: Вавилонски и Палестински Талмуд, где су све то прецизирали). Али су, једноставно, осакатили онај библијски јудаизам, који је дисао дахом. И видите како је народ у време Христово знао много више, али су Фарисеји монополисали. Када је Христос говорио нешто, они кажу: „Ко је овај? Где се он учио?“ Није прошао њихове школе. „Не можеш ти, док не прођеш наше школе, да говориш!“ Но добро.

Христос је, дакле, Творац света. Али, пазите сада мудрост Божију, промисао Божији, далековидост Божију (Бог је далековид, све – вид). Бог је од почетка видео да ће Син Божији доћи у свет и постати човек. Овако како је дошао, оваплотио се, Он нас је затекао у стању отпалом од Бога, у стању смртном, пропадљивом, у стању које није онакво какво је изашло из Божије руке. Кад људи хуле на свет, тиме хуле на Бога. Они би хтели да Бог буде диктатор, да нареди, као Хитлер, као Клинтон: „Овако ће бити, иначе нисте слободни, нисте демократе!“ Ја сам говорио и у Бриселу, сад ће година и по: „Ако је, господо, цивилизација Европска спала на то да нам НАТО каже шта је Партнерство за мир, шта је придруживање, онда је то крај једне цивилизације.“ Је ли то критеријум Европе?

То је недавно, врло смело, рекао и овај нобеловац Енглец, ако сте читали, бар у деловима. И хвала Богу да је рекао. Они су мислили да Бог прописује, одређује какав ће бити свет. Зато су измислили да је Бог творац збивања у свету. Има тога код Августина, али не до те мере. И зато је после пропала та идеја. Онда је Маркс рекао да су пролетери ствараоци света. Онда је неки други, трећи, четврти рекао да је то интерес, или не знам шта друго. Бог јесте Творац света, али Бог није Творац историје. Јесте Творац историје у том смислу да је Он учесник историје, и на крају водитељ ка једном њеном циљу, али не насилно.

Сетимо се шта је Христос рекао у Гетсиманији, то је врло важно да се освестимо кроз хришћанску веру, кад је потрчао Петар и онога слугу Малха ухватио за уво. Петар је био ватрен, темпераментан. После се одрекао. Фотије Кондоглу, грчки писац и уметник из Мале Азије, сјајан човек, говорио је – где нађоше римокатолици Петра за патрона непогрешивог Римског Папе? Петар је стотину гафова направио. Да су нашли неког другог апостола кога не знамо, али где нађоше Петра? Петар је Малху одсекао уво, а Господ га исцели и рече Петру да врати нож у ножницу, и каже: Мислиш ли да ја нисам могао да дозовем дванаест легиона (то су римске легије) анђела (дванаест дивизија НАТО-а), и да заведу

ред у свету? Али онда не би био Бог, био би један тиранин већег калибра итд. Ми често мислимо да би требало да Бог буде такав. Као што су Кинези говорили у време Мао Це Тунга на питање: „Како ћете ви стићи у комунизам?“ – „Ми ћемо да постројимо народ и кажемо: Напред марш у комунизам!“

Бог је пустио свет, снабдео га свим потенцијалима, али му је дао слободу, а слобода претпоставља одговорност. Ево један пример, мало дигресије, али да видите како се размишља. Чујем на радију у Врњачкој Бањи расправљају, разговарају после вести, на тему о одговорности родитеља. Сазвали су неке родитеље, педагоге, неке учитеље, неке стручњаке, аналитичаре, како то данас кажу (има људи који су преплаћени на то да буду аналитичари; да не говоримо о претензијама, колико заправо покривају то што претендују да су) и кажу да не треба родитеље окривљавати ни за шта. «Знате, ствара се комплекс кривице. Под њим не можеш да делујеш», и нико да се сети да каже: „Чекајте бре, има ли одговорности родитеља?“ Одговорности, оставите кривицу. Ако ја пустим једно дете, мало, као рецимо овај ђакон из Чачка, или мали Радош из Краљева, па оно тамо нешто забрља, ја сам одговоран.

Одговорност, слобода има за противтежу одговорност, а одговорност је љубав. Љубав је највећа одговорност. Није љубав: иди чини шта хоћеш итд. Људи и анђели су снабдени одговорношћу, слободом, извољењем. „Ставио сам пред тобом живот и смрт, па изабирај“⁷, каже Бог. И човек је зато одговоран. Зато историја није творевина Божија. Није Бог одсутан из ње. И Бог се негде умеша, скрене, поправи, јер пријатељ је човека, не напушта га. Али, где је људска одговорност?

Солжењин је говорио: „Нека се зло Стаљиново остварује, али не преко мене“. Стаљин је, независно од Солжењина, рекао: „Никога се не бојим и нико ми ништа не може, осим савесног хришћанина. Њему не могу ништа“. То значи, да му се он супротставља, али ништа. Тако су се мученици супротстављали. Наше време долази, време мучеништва. Не ово „зилотско“, како неки умишљају да су мученици, па још и измишљају. Сад су, рецимо, у манастиру Есфигмену направили себе да су мученици, а Патријаршија је само рекла: „Оснивамо нови манастир, вама одузимамо право да се зовете Есфигменцима, губите статус светогорског манастира“, и основала је нови манастир са мањим братством, у Кареји за сада, и готово. Они се сада праве мученици, како су прогањани, а довели су телевизију да их прати. Подржавају их многи снобови светски, који то једва чекају, као ови наши кад се скупе, видели сте...

Има један доста паметан коментар у *Политици* поводом Патријарховог писма, на то што тај Чанак, зликовац у Новом Саду, од родитеља комуниста, који је уживао у сваком режиму, једноставно тутка, шушка, или како се то каже, харангира против Српске Цркве. Сад је господин киван што је прозван, што је речено то. Реаговао је као неки хистерик: како он никад ништа није рекао. А рекао је, рецимо: „Довољно је отићи и пољубити руку Патријарху Павлу, и онда ићи слободно да кољеш по Босни и по Крајини“. Језиво! Ужас! Али, нека иде с милим Богом!

Бог није такав. Бог је слободан. Зато је Христос ушао у историју нашу да помогне изнутра. Али је затекао ту историју у стању у ком је био човек, у стању пада, отуђености, велике грешности, смртности, што је главно. Човек је створен за живот. Човек је плен смрти, завршава се смрћу. И Христос је ушао у те

⁷ 5Мој. 30, 19.

услове, у ту, како је Сартр говорио, али на безбожан начин, у људску ситуацију изнутра (*conjonction humaine*). А онда ју је препородио и васкрсао као Богочовек. Људску природу је понео, пронео кроз све стадијуме и показао да човек може да буде и без греха и без смрти и да, сад долазимо на тему, надилази време, надилази простор, надилази материју.

Он улази кроз затворена, закључана врата, у одају где су се апостоли окупили од страха јудејскога, јер су Јудеји забранили, платили војницима да не кажу да је дошао анђеоло и одвалио камен. Он је васкрсао из гроба, никакав печат, ништа није сломљено, ни камен покренут. Христос је васкрсао из гроба и дошли су анђели да покажу женама које су дошле, мирносицама, и Петру и Јовану, да је гроб празан. Отворили су камен и војници су попадали од светлости анђела. Онда су почели да говоре: „Дођи овамо, ево један кофер, мито, од сто хиљада евра, носи у Народну Банку“. То је пример само, не знам, али свеједно, тако нешто се збило. И војници су заћутали. Апостоли били су људи, још плашљиви. Петар се био одрекао, па је после трчао, мученик. Очигледно да није био човек негативац, што би рекли, него једноставно брзоплет, темпераментан и каже да је зато њега Господ изабрао као првог, као најстаријег брата, али само првог, а не и јединог, као што је папа. Један брат мора да буде први, али то не значи да друга браћа нису браћа, или да нису наследници потпуно равноправни. То што је падао, па устајао, кајао се, значи знао је за ту тајну покајања.

Други велики Апостол је Павле, који је био гонитељ Господа, то је други Апостол. Трећи, који је независан од ове корелације Петра и Павла, Јован, од младости је волео Господа. Млад пошао за Њим. Никада није посрнуо ни у чему. Њему је Господ поверио Мајку Своју. Кажу, он је симбол, носилац Православља, Цркве Православне. Јован није нигде ни у чему погрешао. Остао је веран. Јован је, додуше, имао познанства, па је ушао у двор код свештеника кад су тамо судили Господу. Остао је крај Крста до краја. Није побегао и онда му је Господ поверио Мајку. То је тајна љубави.

Права љубав нема колебања, нема ни одрицања, ни гоњења, ни после покајања, што је, опет, људско. Јован је та константа, стална. Отац Јустин (који је, верујте, лично мало на Јована Богослова са оне чувене патмоске иконе, кад погледате његово велико, високо чело, још и коса, скоро да је отишла, није сасвим био ћелав) говорио је у наше дане: „Господе, зар само због грехова и кајања да Те волим, зар нема другог разлога?“ Сјајно! То је написао у свом дневнику који је две године водио. То је тако.

Зашто само морамо да цмиздримо, да плачемо, да кукамо. Скоро је писао овај наш, ја мислим Зоран Глушчевић, или неко други, врло леп текст, нисам читао тај роман – да је потребна невоља човеку да би дошао да нађе Бога. Она га просто понекад приволи. То је за нас понижавајуће, али Бог нас воли. Као, рецимо, када дође нека невоља, нека притешњеност. „Удар нађе искру у камену“, под ударцем пројави се из човека снага, што је Дучић говорио, да српски народ има велике духовне снаге и резерве. Зато нас не воле, јер смо непредвидиви. Они хоће дириговане и предвидиве. Тачно знају, они немају данас поверења у српски народ. Пустите што имамо много примера и много промашаја. Важно је кога ћемо узети за мерило. Тај народ се не подаје тако лако. Ја сам то говорио оцу Јустину из свог личног искуства. Ђаво је обичан мали ђифта, мали тиранин, уцењивач. Кад сам осетио у дубини свога бића да је мангуп, као што је наивном, безазленом Адаму пришао. „Знаш, није то тако, ако ти будеш јео да ћеш умрети, него ћеш ти тад постати раван Богу“. Бог, по њему, завиди. Он је представио једну слику Бога какав је он. Као што је у *Лучи*

микрокозма, у оним средњим певањима, сатана представљен као демократа. „Бог је то узурпирао, било је раније много царстава. Он је одједном дошао и наметнуо се.“ Чак је и Исидора Секулић поклекла у тумачењу *Луче микрокозма*, рекавши да је ту Његош био практично дуалиста, како се то каже код нас, богумил, да је пао под утицај тога да је *дао аду, те страшној сатани* простора. Ја сам на то писао, ако сте негде читали *Његош и патристика*. Његош није то побијао. Он је на то одговорио библијски: *Одједном види сада новог виденија, Син Божији обука' се у човека*. Сад се, одједном, појављује Христос, кад је Адамова судбина била готова, запечаћена, да се сурва са сатаном у ад. Одједном се појављује Христос! Никакве логике нема, али има љубави Божије.

Христос је ушао у овакву историју и пострадао, јер је затекао човека у том стању. Да није било тога, каже Св. Максим, Христос би постао човек, али не би било страдања, него би се Оваплоћење, Рођење – Божић, поклопио са Ускрсом. Одједном би изашао такав, као што је био васкрсли Христос, надишавши време, простор, пропадљивост и преневши људску природу створену у времену и простору, у надвреме и надпростор, у *обожење*. Ево праве речи која показује како је Христос смисао и пуноћа времена: тиме што је обожио човека. Не обоготворио, мада може да се каже у неком смислу, али не да је он претворен у Бога, него да је *уздигнут* на ниво божански.

То што је Бог Адаму заложио, зато га је заголицало, јер му је речено: „Бићеш као Бог, бићете као богови“⁸, јер је он створен да буде као Бог. Да му је рекао: „Бићеш као кинески цар“, запитао би се: „Шта то значи, појма немам?“ Никакве у њему конгенијалности нема, никакве сродности са кинеским царем. „Шта значи кинески цар? Појма немам ни шта су Кинези, ни шта је цар.“ Али кад му је рекао: „Бићете као богови“, будући да је он створен да буде као Бог, заголицало га је. Али, чиме и како, да буде Бог? Отмицом, једном воћком! Не постаје се тако Бог, него са Богом и у Богу, каже Св. Максим Исповедник. Требало је да буде уведен у божанску стварност. Ја сам то негда овако писао, извините што помињем, али просто ми је пригодно:

Ако дође млада у једну кућу и почне да се понаша онако како сам виђао у Америци: када уђе млад човек у кућу, право иде у фрижидер, отвара и пије оне *папове*. То се сматра еманципацијом! Ја сам био запањен. Нико ништа не реагује. То је једно, мање-више, брутално понашање. У народу младу младожења уноси на рукама, па је негде ставља на крило мајци, јер је то сада њена ћерка. Па је уводи у одају брачну. Он је *уводи* у тај свет. То је најбоље Достојевски у оној приповеци *Кротка* описао: да треба увести, да се љубав *отвара*. Ви не можете љубав наметнути, отети. То би била тиранија. То је Достојевски сјајно показао. Не можете ви створити срећно друштво намећући да ће то бити срећа. Тако су марксисте радили, тако су социјалисти од почетка, Сен Симон и они, кристални дворац, кад је Достојевски протествовао: „Али ја ћу показати *шипак*“, вели. „Па, нећеш моћи, биће искључен и *шипак* у овоме великом систему усрећења свих.“ „А, ја ћу у цепу“, вели, „да покажем“. Достојевски је генијалан православац.

Човека не можете ви присилити. Бог неће робове, Бог неће присилу. Зато је Христос ушао у токове наше историје, у наше услове. Постао смртан, постао грех, постао проклетство. *Проклет свако ко виси на крсту*⁹. Највеће злочинце су разапинали на крст, да се муче. Све је Он то изнутра преобразио и осмислио

⁸ 1Мој.3, 5.

⁹ Гал. 3, 13.

људска страдања. Победио грех, зло, смрт, ђавола, победио трошност и пролазност људске природе која није створена за то, али није аутоматски све добила. Онда не би било нашега урастања и узрастања с временом. Ми смо бића настала у времену. Треба и то време да се осмисли.

Један тропар Богородици, Њеном Појасу, који се пева негде у лето, вели: „Тобом се и у Теби се, Богородице, препорађа и природа и време“. Сјајно! Велики надахнут песник је написао. И време се препорађа. Ми у Цркви се препорађамо улазећи крштењем, вером и урастањем, даље, у то вечно, надвремено време, ако хоћете. Можемо да кажемо и у ток божанског живота, али ток који није кружење без изласка и без смисла, без циља, него парадоксално, језиком речено, опет да се позовем на Светог Максима. У *Видослову* има мој текст о Св. Максиму, у Русији сам то говорио недавно, да је вечност *вечно крећуће се стајање, и вечно стајајуће кретање*. Парадокс, али да изађе из тих зупчаника, ограничења. Време јесте ток, али није створено само да буде ток. Каквог то смисла има?

Несрећни Херман Хесе који је критиковао Достојевског деветнаесте године, како су његови јунаци, источњаци, опасни. Његови Карамазови су опасни типови за Запад. Они су непредвидиви, то су вулкани. То је нека источњачка, хтонична, мрачна нарав која избија. И заиста, Иван Карамазов, који се уклопио у западног рационалног човека, док се није појавио директно ђаво. Онда је Иван Карамазов видео да нема шале. И Димитрије, један грешник, рецимо, Аљоша, један невини монах. Они су сви ван тих оквира, тип библијско – православног човека, и не уклапају се у то.

Према томе, човек у Христу открива ту тајну, да је створен да буде бесконачан, каже Максим Исповедник. И, парадоксално, Максим ће рећи, не само бескрајан у будуће, у есхатологији, унапред, него, улазећи у токове божанског нествореног живота, он постаје и беспочетан. Невероватно! Зашто? Он сада живи божанским животом, а није изгубљен, јер природа му је створена потенцијално да учествује у томе. То је обожење, учешће, кинонија, заједничарење, партиципирање, удеоништво, акционарство, ако хоћете. Али акционарство животно, не уплатама, овим ваучерима, чудесима, поломих језик, замајавање света.

Кад чујем *тендер*, мени то одмах личи на *тандара-мандара*. Буди Бог с нама! Поломише нам језик. Упропастише нам језик. Уместо да просто говоре. Али то је знате, та зараза која се шири. Требало би да се учимо да очишћујемо језик. Зашто мора све да буде *оптимално*, кад је то *видљиво*, зашто мора да буде *транспарентно*, кад је *прозирно, провидно*. Треба радити тако да се све види, провидно, да се све види јавно. То је транспарентно. Не знам какве све друге појмове користе, само да се истискују наше речи. Али, добро, нисам против свих страних речи. Али сада је једна таква најезда. Каже једна жена из Бијељине, то сам помињао можда и овде више пута, када је упитала новинарка: „Имате ли за сетву?“ „Имамо репроматеријала“, вели, уместо да каже – имамо *пшеницу!* То до те мере иде: репроматеријал! За име Божије! Или, *наше структуре*; структуре су „јапија“, а људи у предузећу, у кући, нису јапија. Макар реци *костур*, има нечег живог, *те нити, то ткиво*, или *састав*, још кад ка'у да „породица није структурирана“... Но, добро.

Христос, као осмишљење, смисао и пуноћа времена, унео је у нашу људску историју, наше људско биће, у наше време Бога, али у Себи, као у једном истом Богочовеку. То је тајна наше вере – Богочовек – Бог, који је постао човек, остајући Бог, поставши човек обожен, поставши изједначен са Богом: по

љубави, по животу, по енергији, по пуноћи. Он остаје човек, не губи се. Иначе, што би Бог стварао свет? Било би оно: где си био – нигде, и као што је Кронос поново гутао оне које је родио, или код Плотина, да се душа поново враћа и сједињује са оним једним и ишчезава у њему. Или код Буде у источњачкој традицији, да се атман, то унутрашње, божанско, враћа ономе брахману и постаје нирвана. Да ли је нирвана биће или небиће више није уопште интересно. Да ли је она бесмртност или потпуна, тотална смрт, више није интересно.

Нема живота ако нема живих, нема љубави ако нема љубећих, нема вечности ако нема вечних. То је основа Хришћанства, та личност, која није индивидуалност или нарцизам. Хришћанство је заједница. Човек је створен по слици заједнице Свете Тројице, да буде заједница. Христос, један од Тројице је постао један од нас и ушао у историју, да би нас учинио причасницима те вечне заједнице. И парадоксално, Свети Палама каже да је Христос у Цркви постао и постаје милијардоипостасни, милијардоличности. У сваком од нас непоновљиво се понавља Христос. *Не живим више ја, него живи у мени Христос*¹⁰, каже Павле. Он је доживео Христа као свој смисао и пуноћу. Не само Христа као Бога, који би га можда прогутао, испарио га, као кад баците кап уља у огањ, сад на бадњак ако сте то чинили, кад оно кропите, него да буде испуњен, осмишљен, да буде обожен Њиме, да буде трајан, али не трајан само да траје, него да има садржај, пуноћу. То је тај божански живот, божанска љубав.

Нажалост, сведочанство светих је сведочанство Библије, да ће бити оних који ће се од тога затварати. Има теолога, има и других, има философа, има људи добронамерних који кажу: „Неће бити пакла. Све ће то Бог опростити.“ Бог ће опростити, али врло мудра народна изрека каже: „Врата пакла су затворена изнутра.“ Бог неће проваљивати. *Ја стојим и куцам*¹¹. Али је на човеку да ли хоће рај или пакао. Бог никоме неће наметнути ни пакао, ни рај. Неће ни одузети. Зато је човек одговоран за своју судбину.

Бог све воли и Бог ће све волети, али хајде сад објасни ти то појединима да их не помињем, као што су ове „комби“ партије, чији сви чланови могу стати у један комби, или „комби“ организације, владине, невладине. Објасните им да је патријарх Павле Божији човек. Видео сам га пре неки дан. Анђео Божији, како ме гледао, онако слабашан већ, али како је то Божије створење. Подсетио ме је, кад сам ја био у постељи, кад су ми дошли он и Амфилохије. Док су били ту, мучили су ме страшни болови. Кад је отишао, мене ухвате такве сузе и заспим и онда ми је лакнуло. Презнојио сам се. Могао сам чак и мајицу да променим. То су такви болови били, да ниси могао да пипнеш мајицу. Тако сам сад видео Павла. И сад, објасни ти њима да Павле није ратни хушкач, да се не меша у државне послове. А колико се они мешају? Нека иду с милим Богом! Пустимо их.

Христос је осмишљење и пуноћа времена, јер је Бога унео у наше људско биће, у природу, у историју, у живот, у свет и Хришћанством га замесио, заквасио. Црква се назива квасац и тај квасац расте. Бива да отпадне, да прелије, да пропадне, да се уквари, итд. Али остаје. Црква је заквашење света и увек ће бити оних који ће се као пчеле око матице скупљати.

Мајендорф је сјајно протумачио оно кад је Господ рекао Петру: Ти си Петар. Ти си исповедио Мене као Сина Божијег. То ти је Бог открио, није то од

¹⁰ Гал. 2, 20.

¹¹ Откр. 3, 20.

тебе, и на том камену ћу сазидати Цркву своју¹². И они (римокатолици) сад мисле да је то на Петру. Мало касније Христос њему каже, кад је почео да Га одвраћа, да не иде на страдање: *Иди од мене, сатано*¹³. Том истом Петру је рекао! Како се то уклапа? Или кад Га се касније одрекао. Три пута се одрекао па га Господ после васкрсења три пута враћа. Интересантно, ако сте запазили пажљиво, не каже му „Петре“, него „Симоне Јонин“. Враћа га на оно што је био пре: свога оца син. *Симоне Јонин, љубиш ли ме*¹⁴? Само љубављу може Петар да се врати у тај положај. Каже Мајендорф: на томе камену вере у Мене, коју си ти исповедио, на томе камену ви се зидате као живо камење¹⁵. Опет су то речи из посланице, да се сваки верни уграђује у темељ Цркве.

То је важно за сваког од нас. Не колико ће Црква имати верника, колико парох парохијана, колико владика свештеника, колико ће манастир, игуман имати..., него хоћемо ли ми бити у тој заједници, у том друштву. Не из себичности, из егоизма. На жалост, и тога има. Светитељи говоре да има три начина хришћана. Једни који из страха за грехове верују у Бога и поштују Га, јер Га се боје да не искусе оно што су заслужили. Има других који хоће да добију награду. То су, вели, најамници, који хоће да зараде, да заслуже рај. И то бива често и, на жалост, култивише се, па Бога ми, и у појединим, нећу казати свим, монашким круговима. Важно је да ја заслужим рај. А трећи, вели Св. Јован Лествичник, из љубави. Па је о. Јустин могао да каже: „И у пакао да ме пошаље, ја ћу Га из пакла волети и мој ће пакао бити рај, јер ћу бити с Христом.“ Парадоскално, наравно.

Хоћу да кажем да је такав Бог у кога верујемо. То је Христос, Богочовек. То је вера наша. Не вера просто да постоји један Бог, наравно да постоји. Постоји и Алах. Постоји, сад бих вам испричао о муслиманима, чули сте да их је триста погинуло, сваки пут кад каменују сатану. Он се вешто демонски подсмехне, изгине их мноштво, ухвати их стампедо итд. И они верују у неког Алаха, али не у Бога који је постао оно што смо ми, Бога који је ушао у наше биће људско, у живот, у смрт нашу и васкрсао, осмислио наше време. И владика Николај је говорио, да завршим његовим речима:

Ми чекамо Христа, а не боље време...

Времена ће и сутра, ко и данас бити.

Ми чекамо Христа, лепшег од времена, већег од времена.

Христос је пуноћа времена, садржај и осмишљење, а то значи заједница са Богом, а то значи и вечни живот, а то значи и све творевине обожење. Осим оних који буду затварали своје капије, затварали своја срца, затварали своје одаје, и ту Бог неће проваљивати. То је стварност наше вере и то је то.

На Нову Годину сам зато хтео да вам кажем да је Христос осмишљење и испуњење времена. Тешко бремене, тежак крст носимо, али достојанствен и једини достојан човека и једини спасоносан за човека. Зато је Његово име Исус, Спас, Спасење, Спаситељ, Јешуа на јеврејском. Та реч Јешуа значи и Спас и спасење и Спаситељ. Све то значи то што је Он: стварни Спаситељ, тј. Ослободитељ од ропства, од пропадљивости, од пролазности. Постепено, јер историја тече. Време се не укида. Укида се онда када бива да се Бог јави

¹² Види: Мт. 16, 18.

¹³ Мт. 16, 23.

¹⁴ Јн. 21, 15-17.

¹⁵ Види: Еф. 2, 20-22.

светитељима. Тада нестаје време. Апостол Павле каже: *Не знам да ли сам у телу, или без тела*¹⁶, јер је непосредније с Богом, него са својим сопственим телом. Такви су били мученици. Откидају им удове, а они су више везани за Христа, него за своје удове. И уопште, кад се Бог непосредно јавља, онда бива оно што каже Псалмопевац: сав се свет савија као једна ролна, као шатор или као платно. Имате на нашим фрескама свемир са звездама, како анђеоло савија и све се уклања, јер је непосреднији однос човека са Богом, него са својим сопственим бићем, са временом, са простором, са телом, итд. То не значи да ће изветрети, да ће се претворити у неку елевацију, уздизање, неку трансцендентацију, негде тамо. У суштини, има много сфера бића. У створеном бића има духовних, и не излази тиме човек у сферу божанску, него само кад Бог отуда пружи руку над безданом и подигне нас, онда човек улази.

Значи, не може се отети, освојити, али се може борити. Борци, подвижници, они који се крећу напред и навише, трудбеници, они ће ући у Царство Небеско. Али ће ући и они који отворе врата свога бића и кажу: „Госпoде, хајде“, као Лука и Клеопа кад су Га увели у гостионицу после Васкрсења итд. Као што је Господ ушао на тих, спокојан, неприметан начин и родио се у пећини. Нема места у граду. „Еј, где ћеш ти? Ово је Брисел, ово је Вашингтон. Не можеш ти тако да уђеш. То су Уједињене нације, то је естаблишмент светски.“ И ено тамо, као неки путник, пролазник, спустили су Га са магарета у јасле. И пришли му овце и јагањци, анђели дошли, мудраци из далека, итд.

Тајна наше вере (Потребно је објаснити православно схватање тајне. Кад кажем тајна, онда не кажем да је то нешто ирационално, него да је нешто много шире него што је једна обична дефиниција, формула) у томе је да то проживљавамо изнова сваки као да је по први пут дошао Христос за свакога од нас.

Предање јесте улажење у те токове, у ту заједницу, наслеђе. Али ако сâм не проживиш, нико у твојој породици не може проживети љубав, молитву, храну, радост, учење. Не може те нико у томе заменити. Непоновљив је тај дар који се зове живот и учешће у животу и, наравно, одговорност за то учешће у бићу. То даје достојанство човеку. Црква јесте заједница, али Црква није инквизиција, Црква није нека, да се сви постројимо па да нам се суди, зато на жалост бива злоупотреба. Заједница је, али по цени да се не згази људска слобода, људска личност. Наравно, знамо како детету треба помагати. Ко се иоле бавио васпитањем, педагогијом, он треба понекад мало да припрети, мало и да подвикне. Ја сам престао да бијем, иако још нисам ни био почео. Сад ће се пријављивати на списак чекања и ту може лако да се изгуби место. То да знају деца. Чујете ли ђакони?

Дакле, Бог је деликатан, Бог је танан. Кад се Илији јавио, Илија Га је тражио у грмљавини, па у олуји, па у огњу¹⁷, и ту није био Бог, него је био у тихом лахору после тога. *Дух Свети дише где хоће*¹⁸. На то треба припремати ухо, срце, биће своје. А како ћемо кад смо огрубели?

Основно зло нашег света је окамењена неосетљивост, безсрданост. Кад видим ове несрећнике у Босни како су убили ово дете и жену код Рогатице! Човече! Како су пребили оног свештеника! Зликовци! И они хоће да заведу мир, и сад дају изјаве које су језиве. Несрећни су јер су увучени у то, можда и сами учествују у томе. Али их видим колико су неостељиви. Ја сам видео једног

¹⁶ 2Кор. 12, 2.

¹⁷ 1Цар. 19, 11.

¹⁸ Јн. 3, 8.

таквог. Лице мумије, нема ни радости, ни туге, ни жалости – маска. Нема муке људске. Е, сад ће рећи, Атанасије тражи муку, он је садиста, он је мазохиста, тражи муку. Ама, мука ће доћи и без Атанасија. Него, треба спознати и извући из тога неку поуку.

Бог нешто хоће. Бог нас не напушта. Бог је неодступно, непокајљиво љубећи нас. Треба ту љубав осетити, али треба отворити срце, треба га припремати, треба га чистити, некад може лепотом, али неће увек. Некад, Бога ми, треба одстрадати, што је говорио о. Јустин: „Пуно је буботки срце моје“, тј. модрица од тога. То је тај однос на који смо ми хришћани позвани. Христос је то свеобухватно Божије наручје, у које је Он нас позвао и омогућио и стално је ту. Христос је први пријатељ, први друг, први спаситељ, први учитељ, најближи нама, ближи од срдаца наших.

Ето, тако Он осмишљава и испуњује наше време, што се показује на светитељима. Христос се роди!